

Ідеологія лівих партій та організацій в Україні

Ірина Павленко,

кандидат історичних наук,
старший консультант
Національного інституту
стратегічних досліджень

У статті здійснюється порівняльний аналіз програмних документів політичних партій та організацій України лівого спрямування.

Історія сучасного лівого руху в Україні розпочалася 1991 року, коли 22 липня Міністерство юстиції зареєструвало Комуністичну партію України. Проте досить швидко, 30 серпня 1991 року, після провалу Державного комітету з надзвичайного стану (ДКНС), Президія Верховної Ради України заборонила діяльність КПУ. Прийняте тоді рішення не мало резонансу в суспільстві і серйозно не опротестовувалося.

На уламках КПУ виникла Соціалістична партія України (вже у жовтні 1991 року). А пізніше, 14 травня 1993 року, Президія Верховної Ради ухвалила рішення, за яким громадяни України, які поділяють комуністичні ідеї, отримали можливість створювати партійні організації відповідно до чинного законодавства. Відтак 5 жовтня 1993 року знову була зареєстрована Комуністична партія України.

Відновлення КПУ не означало ліквідації СПУ. Понад те, протягом кількох наступних років в Україні з'явилася низка інших партій комуністичної орієнтації.

Сьогодні лівий спектр української політики представлений досить широко – від СПУ (яка позиціонує себе лівоцентристською) до ліворадикальних Комуністичної партії робітників та селян (КПРС), Прогресивної соціалістичної партії України (ПСПУ), молодіжних об'єднань – Ліворадикальне об'єднання молоді (ЛОМ) та Робітничий спротив (РС).

Особливо цікавим є рух так званих „нових лівих”, більшість організацій якого з'явилася у 1990-х роках. Це: профспілка „Пряма дія” та Всеукраїнська молодіжна гвардія більшовиків (ВМГБ) (які згодом

Трина Павленко

приєдналися до ВКП(б) – сталіністи), „Революційна комуністична молодь” (РКМ), що трансформувалася згодом, 2000 року, в КСРД (Координационный совет рабочего движения) – лідери Ю. Докукін, Є. Лішан. Щоправда, ці організації проіснували недовго. До „нових лівих” відносять і створене 1998 року групою харківських ліворадикалів Ліворадикальне об’єднання молоді, яке стоїть на позиціях революційного екстремізму: будь-яке нагнітання напруження в суспільстві, будь-які деструктивні дії вважаються корисними для революції. З 2000 року ЛОМ – колективний член Революційного комітету соціалістичної молоді (більшовиків) (РКСМ(б)).

На початку 1994 року троє троцькістів – активістів ЛОМу створили в Києві ініціативну групу „Робітничий спротив” (РС). Влітку того ж року РС почав співпрацювати з представниками міжнародної марксистської організації „Комітет за робітничий інтернаціонал”.

Слід зазначити, що рух „нових лівих” має майже винятково інтелектуальний характер і поширений лише у містах серед інтелігенції та студентства.

Історична спадщина

Ставлення українських лівих до СРСР досить різне: від схвалення сталінізму КПРС та ЛОМом (останні стверджують, що сталінізм зовсім не був якимось страхіттям, а „закономірною моделлю соціалізму на своєму історичному етапі і у своїх конкретних умовах” [1]), до категоричного засудження політики Й. Сталіна і примусової колективізації (СПУ, РС).

Постсталінський Радянський Союз сприймається також неоднозначно. Так, СПУ та РС засуджують систему партійно-державного бюрократизму, вважаючи, що справжній марксизм в СРСР було забуто, внаслідок чого країна увійшла в системну кризу, „так і не подолавши стадію перехідного періоду від капіталізму до соціалізму” [2]. Інші (КПУ, КПУ(о), ПСПУ, КПРС) сприймають розпад СРСР як трагедію. Хоча КПРС вважає, що після Й. Сталіна радянське суспільство фактично повністю переорієнтувалося на споживацький тип відносин, тобто на „приховану капіталізацію”.

Електоральна база

Усі організації намагаються спиратися на трудящих, яких вважають своєю базою. Але якщо ЛОМ, КПУ(о), ПСПУ, КПРС та РС називають себе винятково робітничими організаціями, то СПУ та КПУ свою електоральну базу розширили, залучивши до неї дрібних власників. Цікаво, що КПРС взагалі пропонує тимчасово обмежити виборче право і надати голос лише трудящим.

Проте жодну партію не можна назвати суто робітничою ні за складом, ні за лідерами, ні за реальною орієнтацією їх діяльності. Так, наприклад,

у фракціях КПУ та СПУ в парламенті немає жодного колишнього робітника чи селянина.

Міжпартійні відносини

Всі партії лівого спрямування мають спільну рису – негативне ставлення одна до одної. Звучать взаємні звинувачення в пасивності, співробітництві з владою, конформізмі. Лише СПУ та КПРС виявляють готовність до співробітництва з будь-якими рухами та організаціями, які виступають проти нинішньої влади і прагнуть створити коаліцію (хоча КПРС це скоріш декларує, ніж реалізує).

Хоча трапляються випадки і несподіваної кооперації. На президентських виборах 2004 року кандидат від СПУ (без отримання його згоди на те) був підтриманий КПУ(о). Аргументувалося це наявністю начебто багато чого спільного в програмі Соціалістичної партії та маніфесті КПУ(о) [3]. Проте, як буде показано далі, це твердження далеко від істинного. Такі кроки з боку лівих партій часто диктуються не тим, що в їхніх програмах і цілях немає протиріч, а суто політичною кон'юнктурою.

Важливо також згадати, що КПУ заклала у свою програму можливість лише тимчасового співробітництва з іншими організаціями і заборону створення фракцій з партіями, „ідейно не сумісними з КПУ” [4]. Тобто – з будь-ким. Отже, чекати від комуністів тривалої співпраці у коаліції з іншими партіями та рухами було б помилкою.

Головна мета і засоби її досягнення

Всі ліві партії та організації головною своєю метою проголошують побудову **соціально справедливого суспільства**. Що тут мається на увазі і як таке суспільство функціонуватиме, вони конкретно визначити не змогли.

В усіх програмах йдеться також про **народовладдя**, яке розуміється як верховенство народу над державою, самоврядування у політичній, економічній, виробничій, територіальній та суспільній сферах. Народовладдя повинно стати внутрішньою політичною та економічною самоорганізацією суспільства. О. Мороз у статті до 10-річчя СПУ писав, зокрема, що народовладдя – це найбільша цінність у програмі партії. І демократія є лише засобом його досягнення [5].

СПУ має „програму мінімум”, головна ідея якої – „усунення кланового режиму” (тобто боротьба за владу) та встановлення „народно-демократичної системи влади” [6], і „програму-максимум” – „перехід до суспільства демократичного соціалізму”, під яким розуміється соціалізація виробництва, розподілу та споживання, участь робітників в управлінні виробництвом та ліквідація приватної власності на засоби виробництва [7]. Проте і тут закладено протиріччя: СПУ в принципі не заперечує ринкових відносин, оскільки повне одержавлення для України

безперспективне. А соціалізація планується не шляхом націоналізації, а через нагромадження акцій державної власності лише на стратегічні об'єкти. У цьому з соціалістами солідарна КПУ(о). Цікаво, що в публікаціях деяких провідних представників партії висловлюється думка, що ані приватна, ані державна власність як такі не є гарантією економічної ефективності чи соціальної справедливості [8].

Не уникла протиріччя між ідейними цінностями та політичною реальністю і КПУ. Так, якщо у своїй програмі партія наголошує на намірі боротися за „утвердження та розвиток соціалізму” [9], то вже у програмі кандидата на пост Президента України від КПУ (вибори 2004 року) П. Симоненка цю тезу замінено на більш нейтральне прагнення виступати „за створення справді народної влади, соціально-орієнтованої держави” [10].

За збереження державної власності лише у базових галузях промисловості виступає і КПУ. В її програмі також містяться положення щодо відновлення державної монополії у банківській та зовнішньоекономічній діяльності, державної валютної монополії, планового ціноутворення [11].

КПРС та РС, як більш радикальні організації, бачать майбутнє у комуністичному суспільстві з диктатурою пролетаріату (як найкращою формою демократії), без класів. КПРС – взагалі без держави.

Домагатися поставлених цілей ліві партії та організації збираються також по-різному. Перш за все – усунути від влади (тут вживаються різні епітети в комуністичних традиціях) „олігархічні клани”, „паразитичні класи” тощо. Цей пункт є у програмі кожної лівої партії чи організації. Переважна більшість виступає лише за конституційні, парламентські методи боротьби у купі з соціально-політичною освітою населення (тобто – пропагандою). СПУ додає до цього проведення роботи щодо об'єднання опозиційних політичних і суспільних сил. ЛОМ та КПРС – за революцію.

Щодо вирішення **земельного питання**, то тут думки лівих теж розходяться. Якщо ПСПУ і КПУ категорично виступають проти продажу землі, то СПУ вважає, що земля повинна бути приватизована, але володіти нею має тільки той, хто її обробляє. КПРС теж за паювання землі, але без віддавання її у приватну власність, а лише у безстрокове користування тим, хто на ній працює.

За мораторій на приватизацію промисловості виступають ПСПУ, РС, СПУ (тимчасовий мораторій) з ревізією вже приватизованих підприємств.

Щодо інституту влади, то всі партії та організації тут однакові. Ідеальною формою для них є „демократія Рад”, розвинене самоуправління.

За скасування інституту президентства чітко висловлюються (у програмах) КПУ, КПРС, ЛОМ, РС.

Національне питання

Для деяких організацій, таких, наприклад, як ЛОМ, національне питання взагалі не актуальне, оскільки вони вважають себе глобалістами.

КПУ(о) і ПСПУ у своїх програмах звели його фактично до однієї проблеми – російської мови: вони вважають за необхідне надати їй статус другої державної. Так само, як і КПУ та КПРС. СПУ пропонує вирішити це питання інакше: державною залишити лише українську мову, а статус офіційної, крім української, надати ще й російській мові та мовам національних меншин у місцях їх компактного проживання.

Всі ліві партії і організації виступають проти націоналізму, культури індивідуалізму та утвердження „західних стандартів духовного життя”. Виняток становить лише РС, члени якого переконані, що такі націоналістичні організації, як ОУН та УПА за своєї ідеологією і світоглядом були соціал-демократичними, а деякі їх представники навіть тяжіли до марксизму. Щодо мовного питання, то організація взагалі проти введення єдиної державної мови в багатонаціональних країнах [12].

Зовнішня політика (ставлення до співробітництва з СНД, НАТО, ЄС)

Всі ліві партії та організації однозначно виступають за пріоритетний розвиток відносин з країнами СНД і передусім – з Росією та Білоруссю. Проте уявлення про цілі співробітництва у них різні.

Перспективи варіюються від простого розвитку стосунків та „консолідації слов'янства” (СПУ) до відновлення СРСР (КПУ, ПСПУ, КПРС). Іноді – через проміжне утворення Союзу Слов'янських Республік (КПРС). Цікаво, що серед пояснень цього прагнення помітне місце посідає необхідність існування СРСР не як самоцінності, а як альтернативи „американському світовому пануванню”. Логіка сучасного світу, на думку, зокрема, КПРС, полягає у пануванні сили. Україна все одно буде втягнута в союз капіталістичних західних держав або у союз з Росією та Білоруссю. Останнє, на думку комуністів, чомусь краще, оскільки начебто протистоїть „світовому капіталу” [13].

Щодо СНД, то тут СПУ, наприклад, виступає за входження у різні „політико-юридичні форуми та економічні структури СНД” [14]; КПУ – за входження у систему колективної безпеки країн СНД [15].

Окрема позиція у РС. Організація мріє про створення на добровільній основі союзу робітничих держав. Але категорично проти „поширення російського імперіалізму” та „економічного шантажу Росією своїх сусідів”, а також за виведення російських військ з територій держав СНД, проти спроб посилити СНД і взагалі проти СНД [16].

Всі ліві партії та організації одностайно виступають проти розширення НАТО, Європейського Союзу та вступу України до цих організацій, проти втручання МВФ, ЄБРР, ВТО у справи України. Лише СПУ підтримує участь України у створенні багатосторонніх сил з підтримання миру під

патронатом ООН і ОБСЄ [17].

Релігійне питання

Деякі ліві партії (СПУ, КПУ) не обійшли у своїх програмних документах релігійного питання, задекларувавши підтримку традиційних конфесій (особливо КПУ, яка підтримує Українську православну церкву Московського патріархату [18]) та виступивши проти поширення „агресивних і модерністських сект”.

СПУ навіть пропонує ввести факультативне викладання релігійних дисциплін у навчальних закладах та поступове повернення релігійним громадам конфіскованих споруд.

Така нетрадиційна для лівих толерантність щодо релігії з одночасним підкреслюванням їх лідерами власних атеїстичних поглядів пояснюється лише прагненням надати партіям сучаснішого звучання, розумінням непопулярності антирелігійної позиції, у тому числі й серед виборців (наприклад, поміж прихильників КПУ значний відсоток становлять люди похилого віку – соціальна група традиційно підвищеної релігійності).

Якщо оцінювати програмні документи партій та організацій в цілому, то слід зазначити, що написані вони недостатньо якісно і страждають на популізм та неконкретність. Цілі в них визначені досить примарно, ідеалістично. Механізми їх досягнення теж майже не розроблені. Єдиний виняток – програма СПУ, в якій більш-менш повно розкрито позицію партії за всіма основними питаннями суспільного, політичного та економічного життя та здійснено спробу розробити програму соціально-економічної і політичної перебудови суспільства.

Водночас у програмах таких значних партій, як СПУ та КПУ, закладено певне протиріччя між соціалістично-комуністичними ідеалами (які, з одного боку, дісталися їм у спадок, а з іншого – визначають власне характер партій в ідеологічному сенсі) та реальністю, оскільки партії беруть участь у виборах, представлені у Верховній Раді України і претендують на владу. А отже повинні рахуватися з потребами реального життя, а не тільки з своїми ідеалами. Саме в цьому напрямку і змінювалися з часом їх програмні документи. Особливо це характерно для СПУ.

У програмних та передвиборчих документах усі ліві партії відштовхуються від двох основоположних моментів – це боротьба з існуючою владою та часто популістські абстрактні розмірковування про соціальну справедливість і соціальний захист населення.

Усім партіям та організаціям лівого спрямування властива також ідея месіанства. Причому чим консервативніша та радикальніша за свою ідеологією партія, тим виразніше ця ідея вимальовується в її програмних документах.

Цей месіанізм складається не тільки з твердження, що лише

комуністичний лад є справжнім захисником і рятівником робітників. Цікаво, що сучасні українські ліві у пошуках власної легітимності звертаються до історії, культури та навіть релігії. Спрощуючи марксистську теорію до ідеї лише соціальної справедливості (яка є у творах багатьох мислителів різних епох та культур), українські ліві роблять парадоксальний висновок: комуністичні погляди властиві людству з часів античності, давнього Китаю і є складовою християнської релігії. Відтак комунізм є абсолютно природним для людей, це мета розвитку цивілізації. Все інше (як капіталізм, наприклад) – або етапи цього розвитку, або аномальні (як розпад СРСР та утворення незалежної України) відступи від нього [19].

Крім всього зазначеного вище, для програм всіх лівих партій та організацій характерне:

³⁵₁₇ поєднання класичної теорії марксизму-ленінізму з рефлексіями на сьогодення (особливо щодо питань приватної власності, релігії);

³⁵₁₇ критика влади та існуючих соціально-економічних проблем, якій присвячено найбільші за обсягом частини програм;

³⁵₁₇ несприйняття конкурентів з лівого табору.

На сьогодні найперспективнішими виглядають СПУ та, поки що, КПУ. Остання, незважаючи на особливе акцентування уваги на роботі з молоддю та розвитку комсомольської організації, поки що не змогла запропонувати у власній програмі нічого нового, що би зробило її життєздатною у майбутньому. Партія й досі сумує за СРСР і не може різко, через специфіку свого виборця та партійного контингенту, відірватися від цього історичного баласту, який не тільки не дає перспектив КПУ, а й робить її відповідальною за помилки минулого.

На відміну від КПУ, СПУ вдало створює міф про європейський соціалізм, до якого через розвинений капіталізм начебто рухається західне суспільство. СПУ є членом Соцінтерну. І це, у поєднанні з соціалістичною ідеєю, успадкованою від СРСР, є надійним базисом для партії на майбутнє. Хоча сьогодні СПУ за соціологічними опитуваннями помітно поступається КПУ у популярності (відповідно за СПУ готові віддати свої голоси 5,8 % опитаних, за КПУ – 13,8 % [20]), соціалісти у майбутньому набиратимуть рейтинг на виборах, тоді як КПУ, скоріш за все, його і надалі втрачатиме. Тут можна провести паралелі з останніми невдачами Комуністичної партії Російської Федерації. Брак нових ідей, кадровий застій, відсутність нових яскравих особистостей і, відповідно, неспроможність запропонувати у своїх програмах щось нове – все це призводить до втрати партіями ініціативи, мобільності. Їх засадничі ідеї, такі як соціальний захист населення, поглиблення співробітництва в межах колишнього СРСР, боротьба з владою, поступово перехоплюються іншими, молодшими партіями разом з голосами виборців.

Щодо „нового лівого руху”, то сьогодні серйозно про нього говорити ще

зарано через його малочисельність та неорганізованість. Проте цей рух (передусім йдеться про РС, головна мета якого – створення робітничої партії) є інтелектуальним, молодіжним, не позбавленим романтичної риторики і національно зорієнтованим; його ідеологи не зав'язані на радянському минулому, а, навпаки, відштовхуються від національної української історії і місцевих соціал-демократичних, революційних, іноді й анархістських традицій. А головне, цей рух уподібнюється з західними антиглобалістськими течіями. Це робить його досить перспективним і популярним серед молоді. Так що у найближчі роки можна очікувати на його зростання.

Якщо характеризувати в цілому потенційне майбутнє лівого руху в Україні, то тут можна погодитися з українськими соціалістами, які на своєму офіційному сайті під рубрикою „Суспільна свідомість, ідеологія” зазначили, що це майбутнє пов'язане з сучасним антиглобалістським (правда, поки що більше західним, ніж українським) рухом, який пройде період свого теоретичного структурування і переродиться на нову інтегральну ідеологію лівого руху ХХІ століття [21]. У такому разі на лівому фланзі, шляхом природного відбору, залишаться, з одного боку, СПУ (як лівоцентристська партія), з іншого – більш радикальна організація (чи партія) на кшталт Робітничого спротиву.

Література:

1. Концепция действия Леворадикального Объединения молодежи. Раздел 1: Естественная реальность. // http://lomleft.narod.ru/action_ru.htm
2. Програма Соціалістичної партії України (Нова редакція). Вступ. // http://socinfo.kiev.ua/progr_dok/program.htm
3. Корреспондент. Мороза поддержат коммунисты. 2 сентября 2004. // <http://www.korrespondent.net/main/101290/>
4. Статут Комуністичної партії України. Розділ II: Членство в Комуністичній партії України. Організаційні засади. // <http://www.kpu.kiev.ua/Main/index.htm>
5. **Мороз О.** Чого хочуть соціалісти України. // <http://socinfo.kiev.ua/dumka/vybir/part1.htm>
6. Програма Соціалістичної партії України (Нова редакція). Розділ I: Новий курс України (програма-мінімум). http://socinfo.kiev.ua/progr_doc/program_u.htm
7. Програма Соціалістичної партії України (Нова редакція). Розділ II: До демократичного соціалізму (програма-максимум). // http://socinfo.kiev.ua/progr_doc/program_u.htm
8. **Квятковський І.** Ліва ідея: світовий і український виміри. // http://socinfo.kiev.ua/dumka/s29_11_2001.htm

9. Програма Коммунистической партии Украины. //http://www.kpu.kiev.ua/Main/index.htm
10. Центральна виборча комісія. Передвиборна програма кандидата в Президенти України Симоненка Петра Миколайовича. //http://195.230.157.53/pls/vp2004/WP001
11. Програма Коммунистической партии Украины. //http://www.kpu.kiev.ua/Main/index.htm
12. Програма секції СНД Комітету за Робочий Інтернаціонал. //http://www.workres.kiev.ua/map.html
13. Манифест (програмное политическое заявление) Коммунистической партии рабочих и крестьян. Пункт 15: К братскому Союзу. //http://www.kprs-ua.narod.ru/manifest.htm
14. Основы внутренней и внешней политики Украины (проект Социалистической партии Украины). Раздел XVII: Внешняя политика. //http://www.socinfo.kiev.ua/progr_doc/polit_r.htm
15. Програма Коммунистической партии Украины. //http://www.kpu.kiev.ua/Main/index.htm
16. Програма секції СНД Комітету за Робочий Інтернаціонал. //http://www.workres.kiev.ua/map.html
17. Програма Соціалістичної партії України (нова редакція). І. Новий курс України (програма-мінімум) //http://socinfo.kiev.ua/progr_doc/program.htm
18. **Симоненко П.** Государство, религия, народ и коммунисты. //http://www.kpu.kiev.ua/Main/index.htm
19. **Сиренко В.** Почему коммунисты востребованы временем и народом? // Что делать? – № 1 (53) – К., 2004 р. – С. 1 – 7.
20. Данні соціологічного опитування соціологічної служби НІСД, проведеного з 11 по 23 грудня 2003 р.
21. Глобалізм і боротьба з ним. //http://socinfo.kiev.ua/dumka/vybir/ideol1.htm